

Fundusze Europejskie
dla Rozwoju Społecznego

Rzeczpospolita
Polska

Dofinansowane przez
Unię Europejską

NCBR
Narodowe Centrum Badań i Rozwoju

„HISTORIA SZTUKI” rozwinięcie

Spis treści

Wstęp	4
Sztuka prehistoryczna	4
Sztuka starożytna	5
Sztuka Mezopotamii.....	6
Sztuka starożytnej Grecji	6
Sztuka starożytnego Rzymu	7
Sztuka wczesnochrześcijańska i bizantyjska	7
Sztuka wczesnochrześcijańska.....	8
Sztuka bizantyjska	8
Sztuka romańska i gotycka	9
Sztuka romańska (ok. X–XIII w.).....	9
Sztuka gotycka (ok. XIII–XV w.).....	10
Renesans	11
Filozofia i kontekst epoki	11
Cechy sztuki renesansowej	12
Architektura	12
Rzeźba.....	12
Malarstwo.....	13
Renesans w Europie i w Polsce	13
Manieryzm i barok	14
Manieryzm (ok. 1520–1600)	14
Barok (ok. 1600–1750).....	15
<i>Architektura baroku</i>	15

<i>Rzeźba barokowa</i>	15
<i>Malarstwo barokowe</i>	16
<i>Barok w Polsce</i>	16
Rokoko, klasycyzm i romantyzm	16
Rokoko (ok. 1720–1780).....	17
Klasycyzm (ok. 1750–1830).....	17
Romantyzm (ok. 1800–1850).....	18
Realizm, impresjonizm i postimpresjonizm	19
Realizm (ok. 1840–1880).....	19
Impresjonizm (ok. 1870–1900).....	20
Postimpresjonizm (ok. 1880–1905).....	21
Sztuka XX wieku – od ekspresjonizmu do abstrakcji	22
Ekspresjonizm (ok. 1905–1920).....	22
Kubizm (ok. 1907–1920).....	23
Futuryzm i konstruktywizm.....	23
Abstrakcjonizm.....	23
Surrealizm.....	24
Sztuka abstrakcyjna i ekspresjonizm abstrakcyjny po II wojnie światowej.....	24
Sztuka współczesna – awangarda i postawangarda	24
Awangarda – wolność i bunt	25
Postawangarda – krytyka i dekonstrukcja	25
Media i technologie w sztuce współczesnej	26
Rola sztuki współczesnej	26
Podsumowanie	27
BIBIOGRAFIA	28

Wstęp

Sztuka towarzyszy człowiekowi od zarania dziejów, stanowiąc nie tylko formę ekspresji emocji i wyobrażeń, lecz także ważne świadectwo kultury, idei i światopoglądu danej epoki. Od prymitywnych malowideł naskalnych po zaawansowane technologicznie instalacje multimedialne – sztuka zmieniała się razem z człowiekiem, odzwierciedlając jego lęki, marzenia, religijność, konflikty i rewolucje myślowe.

Historia sztuki to nie tylko kronika stylów, kierunków i technik, ale przede wszystkim opowieść o duchowej i intelektualnej ewolucji ludzkości. Każda epoka wносиła coś nowego do sposobu postrzegania świata i wyrażania go poprzez formę plastyczną. Sztuka prehistoryczna, zrodzona z potrzeby komunikacji i rytuału, z czasem ustąpiła miejsca wielkim cywilizacjom starożytności, które uczyniły z niej narzędzie propagandy, religii i estetyki. Średniowiecze ukierunkowało twórczość ku Bogu i wierze, renesans przywrócił wiarę w człowieka, barok – w emocje i dynamizm, a wiek XX otworzył przestrzeń dla nieskończonej liczby interpretacji i indywidualnych wizji.

Celem niniejszej pracy jest przegląd najważniejszych etapów rozwoju sztuki – od czasów prehistorycznych po współczesność – z uwzględnieniem najistotniejszych kierunków, twórców i dzieł, które na trwałe wpisały się w kanon kultury światowej. Analiza ta pozwoli ukazać nie tylko zmienność form i środków wyrazu, ale również ciągłość pewnych idei oraz funkcji, jakie sztuka pełniła i nadal pełni w społeczeństwie.

Sztuka prehistoryczna

Sztuka prehistoryczna to najstarszy znany etap działalności artystycznej człowieka. Jej początki sięgają paleolitu, czyli starszej epoki kamienia, a więc nawet ponad 30 tysięcy lat temu. Choć nie posiadamy żadnych zapisów pisanych z tamtego okresu, dzieła sztuki pozostawione przez ówczesnych ludzi stanowią wyjątkowe świadectwo ich myślenia, wierzeń i codziennego życia.

Najbardziej znanym przejawem sztuki prehistorycznej są malowidła naskalne, które zachowały się w jaskiniach takich jak Lascaux we Francji czy Altamira w Hiszpanii. Przedstawiają one głównie zwierzęta – bizona, konie, jelenie – rzadziej ludzi. Malowidła te wykonywano przy użyciu naturalnych barwników: węgla drzewnego, ochry czy hematytu. Stosowano różne techniki: od pędzla, przez dmuchanie pigmentu przez rurki, po odciskanie dłoni. Ich funkcja prawdopodobnie miała związek z rytuałami magicznymi – miały zapewnić pomyślne łowy lub pełniły rolę symboliczną w praktykach religijnych.

Innym ważnym przykładem są rzeźby mobilne, czyli niewielkie figurki, często przedstawiające kobiety o wyolbrzymionych cechach płciowych – tzw. wenusy paleolityczne. Najstynniejszą z nich jest Wenus z Willendorfu (ok. 28 000–25 000 p.n.e.), figurka o wysokości nieco ponad 11 cm, odnaleziona w Austrii. Przypuszcza się, że była symbolem płodności lub boginią matką, choć jej rzeczywista funkcja pozostaje nieznana.

W okresie neolitu (młodsza epoka kamienia) sztuka ulega dalszemu rozwojowi. Powstają pierwsze elementy architektury megalitycznej, jak Stonehenge w Anglii czy dolmeny i menhiry rozsiane po Europie. Sztuka tego okresu przestaje być tylko rytualna – pojawiają się elementy zdobnicze, geometryczne ornamenty, ceramika z dekoracją.

Sztuka prehistoryczna – mimo swojej prostoty – zawiera w sobie ogromny ładunek symboliczny. Pokazuje, że już pierwotni ludzie czuli potrzebę wyrażania siebie i oddziaływania na rzeczywistość za pomocą obrazu. To właśnie te pierwsze próby komunikacji wizualnej dały początek całej historii sztuki.

Sztuka starożytna

Sztuka starożytna to okres obejmujący twórczość wizualną wielkich cywilizacji Bliskiego Wschodu, Egiptu, Grecji i Rzymu, rozwijającą się od około 4000 r. p.n.e. do upadku Cesarstwa Zachodniorzymskiego w 476 r. n.e. To czas narodzin architektury monumentalnej, rozwoju rzeźby i malarstwa, a także ukształtowania się podstaw

wielu stylów i kanonów obowiązujących w późniejszych epokach. Sztuka starożytna pełniła głównie funkcje religijne, propagandowe i społeczne, będąc narzędziem władzy, ale też wyrazem filozofii i światopoglądu danego ludu.

Sztuka Egiptu odzwierciedlała ściśle zorganizowaną strukturę społeczną oraz głęboką religijność. Jej cechą charakterystyczną była monumentalność, symetria i symbolizm. Najbardziej rozpoznawalnymi dziełami są piramidy – m.in. te w Gizie – oraz świątynie, jak Karnak czy Luksor. Budowle te miały nie tylko funkcje religijne, ale także podkreślały boską władzę faraonów.

W rzeźbie i malarstwie egipskim panował ścisły kanon przedstawiania postaci – frontalna głowa i nogi, natomiast tors w ujęciu en face. Kolorystyka była symboliczna: czerwień – dla mężczyzn, żółć – dla kobiet, niebieski i zielony – dla bóstw i świata duchowego. Reliefy ścienne zdobiły grobowce i świątynie, a ich celem była nie dekoracja, lecz zapewnienie zmarłemu życia wiecznego.

Sztuka Mezopotamii

Mezopotamia, obszar między Tygrysem a Eufratem, była kolebką pierwszych miast i państw. Sztuka Sumerów, Akadów, Babilończyków i Asyryjczyków służyła zarówno kultowi religijnemu, jak i podkreśleniu potęgi władcy. Charakterystycznymi budowlami były zikkuraty – wielopoziomowe świątynie przypominające piramidy schodkowe.

W sztuce mezopotamskiej szczególną rolę odgrywały płaskorzeźby – często przedstawiające sceny bitew, polowań lub ceremonii. Przykładem może być Stela Hammurabiego, na której oprócz kodeksu praw przedstawiono władcę w akcie boskiego natchnienia. Rzeźba mezopotamska była pełna detali, często wykonywana w kamieniu i brązie.

Sztuka starożytnej Grecji

Grecja wnosi do historii sztuki nową jakość – **świadome poszukiwanie ideału piękna**, proporcji i harmonii. Grecka sztuka odzwierciedlała wartości humanistyczne i filozoficzne. Rozwijała się od okresu archaicznego (VII–VI w. p.n.e.), przez klasycy (V w. p.n.e.), aż po hellenistyczny (IV–I w. p.n.e.).

W architekturze wyróżniamy trzy porządki: dorycki, joński i koryncki. Szczytowym osiągnięciem architektury klasycznej jest Partenon w Atenach – świątynia poświęcona Atenie.

Rzeźba grecka przeszła drogę od statycznych kurosów i kor do pełnych ruchu i emocji dzieł Fidiasza, Polikleta czy Lizypa. Powstał wtedy kanon idealnych proporcji ludzkiego ciała. W okresie hellenistycznym rzeźba stała się bardziej ekspresyjna (np. Grupa Laokoona, Nike z Samotraki).

Grecy rozwijali także malarstwo wazowe – czarno- i czerwonofigurowe – przedstawiające sceny mitologiczne, codzienne życie, sport i wojny

Sztuka starożytnego Rzymu

Rzymianie przejęli wiele elementów kultury greckiej, ale przekształcili je zgodnie z własnymi potrzebami. Ich sztuka była bardziej praktyczna, nastawiona na użyteczność i propagandę. W architekturze rozwijali techniki budowlane: łuki, kopuły, beton, co umożliwiło wznoszenie monumentalnych budowli – akweduktów, amfiteatrów (np. Koloseum), term i bazylik.

Rzeźba rzymska kontynuowała grecki ideał piękna, ale z większym realizmem. Rzymskie portrety cechowały się indywidualizmem – widać było zmarszczki, starość, emocje. Były to często popiersia cesarzy, patrycjuszy, filozofów.

W malarstwie dominowały freski ścienne – np. z Pompejów – oraz mozaiki. Sceny mitologiczne, pejzaże i martwe natury zdobiły domy bogatych obywateli.

Sztuka starożytna stworzyła podwaliny pod całą późniejszą historię artystyczną. Ukształtowała wzorce estetyczne, techniczne i ideowe, które przez wieki inspirowały artystów i filozofów. To z niej wywodzi się zarówno duchowa symbolika, jak i racjonalne dążenie do harmonii i piękna.

Sztuka wczesnochrześcijańska i bizantyjska

Z chwilą upadku Cesarstwa Rzymskiego i rozprzestrzenienia się chrześcijaństwa na terenie Imperium, sztuka zaczęła przejmować zupełnie nowe funkcje i znaczenia.

Przestała służyć wyłącznie doczesnym celom, a zaczęła pełnić rolę religijną, dydaktyczną i duchową. W sztuce wczesnochrześcijańskiej oraz bizantyjskiej najważniejsze stało się wyrażenie sfery sacrum, objawiające się w symbolice, uproszczeniu form i monumentalizmie.

Sztuka wczesnochrześcijańska

Wczesne chrześcijaństwo rozwijało się początkowo w ukryciu – w katakumbach, gdzie powstawały pierwsze malowidła symboliczne. Utrwalano tam motywy biblijne, takie jak Dobry Pasterz, ryba (ichthys), czy winorośl – pełne znaczeń dla wspólnoty wierzących, ale mało czytelne dla pogan. Sztuka ta miała charakter apologetyczny – służyła nie tyle estetyce, co głoszeniu wiary.

Po zalegalizowaniu chrześcijaństwa (313 r. – edykt mediolański) rozpoczęła się budowa bazylik – prostokątnych świątyń wzorowanych na rzymskich halach publicznych. Do najważniejszych należały: Bazylika św. Jana na Lateranie i Bazylika św. Piotra w Rzymie. Ich wnętrza zdobiono mozaikami i malowidłami, których głównym celem było przekazywanie treści religijnych niewykształconym wiernym.

Charakterystyczne cechy sztuki wczesnochrześcijańskiej to frontalność, brak perspektywy, hieratyczność postaci (czyli sztywność i powaga), a także symboliczne traktowanie przestrzeni i barw. Piękno nie było już celem samym w sobie – ważniejsza była transcendencja i przekaz duchowy.

Sztuka bizantyjska

Sztuka bizantyjska rozwijała się w Cesarstwie Wschodniorzymskim (Bizancjum) od IV do XV wieku, a jej centrum stanowił Konstantynopol (dzisiejszy Stambuł). Stanowiła połączenie tradycji rzymskiej, greckiej oraz wschodnich wpływów perskich i syryjskich. Jej głównym celem było ukazanie nieba na ziemi – świata idealnego, świętego, niedostępnego dla zwykłego człowieka.

Najważniejszym osiągnięciem architektury bizantyjskiej była Hagia Sophia – Kościół Mądrości Bożej – zbudowany w VI wieku za panowania cesarza Justyniana I. Jej

wnętrze, zwieńczone ogromną kopułą, miało symbolizować wszechświat i boski porządek.

Dominującą formą wyrazu były mozaiki – wykonywane ze szkła, złota, kamieni – oraz ikony, czyli malowane wizerunki świętych, Chrystusa i Matki Boskiej. W ikonach obowiązywały ścisłe reguły: frontalność, brak światłocienia, schematyczna twarz i gesty. Nie miały one oddawać indywidualności postaci, lecz ich świętość i ponadczasowość. Ikona była nie tylko obrazem – uważano ją za okno do świata duchowego, niemal sakrament.

Sztuka bizantyjska wywarła ogromny wpływ na sztukę wschodniego chrześcijaństwa – zwłaszcza na Bałkanach, w Rusi Kijowskiej i w krajach słowiańskich.

Sztuka wczesnochrześcijańska i bizantyjska stanowią pomost między antykiem a średniowieczem. Zrywając z pogańskim kultem piękna cielesnego, skierowały się ku duchowości, symbolice i liturgii. Tworzyły podstawy estetyki chrześcijańskiej, która zdominowała Europę na wiele kolejnych stuleci.

Sztuka romańska i gotycka

Średniowiecze, trwające w Europie od V do XV wieku, to epoka, w której sztuka pełniła przede wszystkim funkcję religijną i edukacyjną. Jej głównym zadaniem było zwrócenie człowieka ku Bogu i nauczanie wiary poprzez obraz. W tym czasie ukształtowały się dwa dominujące style: romański i gotycki, które – choć różne w formie – miały wspólny cel: służyć Kościołowi i duchowości chrześcijańskiej.

Sztuka romańska (ok. X–XIII w.)

Styl romański rozwinął się w Europie Zachodniej w okresie stabilizacji politycznej po najazdach barbarzyńskich. Jego nazwa nawiązuje do rzymskich inspiracji – zwłaszcza w architekturze. Romańskie kościoły i klasztory były masywne, obronne, ciemne, zbudowane z grubych murów i półkolistych łuków.

Charakterystyczne cechy architektury romańskiej:

- grube mury, małe okna,

- sklepienia kolebkowe i krzyżowe,
- półkoliste łuki i arkady,
- wieże przy fasadzie,
- plan krzyża łacińskiego.

Przykładami są: opactwo w Cluny (Francja), katedra w Wormacji (Niemcy) czy kolegiata w Tumie (Polska).

W romańskiej rzeźbie dominowała symbolika i dydaktyzm. Postacie były hieratyczne, uproszczone, często nienaturalne. Zdobiono głównie tympanony, portale, kapitele kolumn. Tematyka była religijna: Chrystus Sędzia, Sąd Ostateczny, postacie apostołów, sceny z życia świętych.

Malarstwo miało charakter fresków ściennych i miniatur książkowych. Główne cechy to płaskość, brak perspektywy, żywe barwy i silna ekspresja twarzy. Nie chodziło o realizm, lecz o przekaz duchowy

Sztuka gotycka (ok. XIII–XV w.)

Gotyck narodził się we Francji (Ile-de-France) i szybko rozprzestrzenił po całej Europie. Był wyrazem nowej duchowości, wzrostu miast, znaczenia uniwersytetów i przemian teologicznych. Jego celem było ukazanie **światła jako symbolu Boga**, co znalazło odzwierciedlenie w formie architektonicznej.

Cechy architektury gotyckiej:

- **łuki ostre (ostrołuki),**
- **sklepienia krzyżowo-żebrowe,**
- **łuki przyporowe** (umożliwiające cieńsze mury),
- **duże okna wypełnione witrażami,**
- **strzelistość** – dążenie ku niebu.

Najbardziej znane gotyckie katedry to: Notre-Dame w Paryżu, katedra w Reims, katedra w Chartres, katedra w Kolonii, katedra w Pradze, a w Polsce: katedra na Wawelu (gotycka część) i kościół Mariacki w Krakowie.

Witraże gotyckie miały nie tylko funkcję dekoracyjną, lecz przede wszystkim dydaktyczną – przedstawiały sceny biblijne, żywoty świętych i alegorie cnót.

Rzeźba gotycka stała się bardziej naturalistyczna – postacie zyskały indywidualne rysy, ukazywano ruch, emocje, gesty. Zdobiono nie tylko portale, ale również fasady, kolumny, ołtarze.

Malarstwo również ulegało przemianom. Pojawiły się pierwsze tablice ołtarzowe, polipytki i malarstwo temperowe. Wzrosła rola artysty jako indywidualnego twórcy – przykładem może być Giotto di Bondone, który wprowadził emocjonalność i przestrzeń do scen religijnych, zapowiadając renesans.

Sztuka romańska i gotycka, choć podporządkowana religii, stanowiła wyraz ogromnej kreatywności i rozwoju technicznego. Przekształcała przestrzeń sakralną w miejsce nie tylko kultu, ale także kontemplacji piękna i światła. To w gotyckich katedrach człowiek średniowiecza poczuł, że może – choćby symbolicznie – wznieść się ku niebu.

Renesans

Renesans, czyli odrodzenie, to epoka przypadająca na XIV–XVI wiek, która zapoczątkowała wielką rewolucję w kulturze europejskiej. Był to czas powrotu do ideałów antyku, ale także nowego spojrzenia na człowieka, świat i sztukę. Renesans narodził się we Włoszech – głównie we Florencji – i szybko rozprzestrzenił się po całej Europie. W sztuce tej epoki nastąpiło przejście od duchowości średniowiecza do racjonalnego i humanistycznego podejścia do rzeczywistości.

Filozofia i kontekst epoki

Podstawą renesansowego światopoglądu był humanizm, czyli przekonanie, że człowiek jest zdolny do samodzielnego poznania świata i kształtowania własnego

losu. Człowiek – jako istota rozumna i twórcza – znalazł się w centrum zainteresowania artystów i myślicieli. Rozwój nauki, odkrycia geograficzne, druk i zainteresowanie starożytną kulturą stworzyły fundamenty pod sztukę, która była zarówno realistyczna, jak i pełna harmonii.

Cechy sztuki renesansowej

Sztuka renesansowa wyróżniała się:

- **realizmem i dążeniem do prawdy o świecie,**
- zastosowaniem **perspektywy linearnej** (stworzonej przez Brunelleschiego),
- odtworzeniem **proporcji ciała ludzkiego** według wzorców antycznych (np. „Człowiek witruwiański” Leonarda da Vinci),
- **równowagą kompozycji**, spokojem i symetrią,
- zainteresowaniem **naturą i pejzażem**,
- wysokim kunsztem technicznym.

Architektura

W architekturze renesansowej dominowały formy klasyczne: kolumny, łuki, kopuły, harmonijne fasady. Przestrzeń była podporządkowana matematycznym zasadom piękna. Przykładami są:

- **katedra Santa Maria del Fiore** we Florencji z kopułą Brunelleschiego,
- **kościół San Lorenzo i kaplica Medyceuszy** we Florencji,
- **plac Kapitoliniński i Bazylika św. Piotra** w Rzymie (projekt Bramantego, Rafaela i Michała Anioła).

Rzeźba

Rzeźbiarze renesansowi nawiązywali do klasycznych wzorców, ale wzbogacali je o emocje i realizm. Tworzyli wolnostojące postacie o idealnych proporcjach. Do najwybitniejszych rzeźbiarzy należeli:

- Donatello – autor m.in. brązowego Dawida, jednego z pierwszych aktów od czasów antycznych.
- Michał Anioł Buonarroti – twórca monumentalnego Dawida z marmuru (1504), pełnego siły i napięcia, oraz słynnej Piety w Bazylice św. Piotra.

Malarstwo

Renesans przyniósł ogromny rozwój malarstwa dzięki nowym technikom (np. perspektywa, światłocień, olej), a także niezwykłym indywidualnościami twórczym.

Najwięksi malarze renesansu to:

- **Leonardo da Vinci** – archetyp człowieka renesansu: artysta, naukowiec, wynalazca. Jego dzieła, takie jak **Ostatnia Wieczerza** czy **Mona Lisa**, zachwycają tajemniczością, subtelnością i głębią psychologiczną.
- **Rafael Santi** – malarz harmonii i piękna. Jego **Szkoła Ateńska** w Watykanie to hołd dla filozofii antycznej i jedność wiedzy z duchowością.
- **Michał Anioł** – oprócz rzeźby, wstąpił się malowidłami w Kaplicy Sykstyńskiej, gdzie ukazał m.in. **Stworzenie Adama** i **Sąd Ostateczny**.

Renesans w Europie i w Polsce

Renesans rozwinął się nie tylko we Włoszech, ale także w Niderlandach (malarstwo olejne Jana van Eycka i Hieronima Boscha), Niemczech (Albrecht Dürer), Hiszpanii (El Greco) i Francji. W Polsce rozkwit renesansu przypada na czasy Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta. Przykładami są:

- **Zamek Królewski na Wawelu** (dziedziniec arkadowy),
- **kaplica Zygmuntowska** (dzieło Berrecciego),
- **malarstwo portretowe** oraz **literatura złotego wieku** (Kochanowski, Rej).

Renesans był przełomem w historii sztuki – przywrócił wiarę w możliwości człowieka, piękno natury i logikę świata. Wykształcił ideał artysty jako twórcy wolnego, wszechstronnego, poszukującego prawdy zarówno w materii, jak i duchowości.

Manieryzm i barok

Po harmonii i klasycyzmie renesansu nadszedł czas bardziej złożonych, ekspresyjnych form wyrazu. Manieryzm i barok – style sztuki XVI i XVII wieku – ukazują napięcia epoki: reformację i kontrreformację, niepokoje duchowe, rosnącą rolę emocji i indywidualizmu. Zamiast równowagi, mamy dramat, ruch i iluzję. Zamiast spokoju – zmysłowość, teatralność, misterium.

Manieryzm (ok. 1520–1600)

Manieryzm był przejściowym stylem między renesansem a barokiem. Narodził się we Włoszech w czasach późnego renesansu, jako świadoma reakcja na klasyczne zasady. Artyści manierystyczni eksperymentowali z proporcjami, perspektywą i kompozycją, często celowo naruszając zasady harmonii.

Cechy manieryzmu:

- wydłużone, nienaturalne proporcje postaci,
- sztuczność póz, teatralność,
- chłodna kolorystyka i ostre kontrasty,
- skomplikowane, często nierealne kompozycje.

Przykładami są:

- **Jacopo Pontormo** – "Zdjęcie z krzyża",
- **Parmigianino** – "Madonna z długą szyją",
- **El Greco** – twórca hiszpański o bardzo ekspresyjnym stylu, jego obrazy, np. "Pogrzeb hrabiego Orgaza", łączą gotycką duchowość z manierystyczną deformacją formy.

Manieryzm był też stylem dworskim – podkreślał wyrafinowanie, intelektualizm, elitarność. Utorował drogę do emocjonalnego i widowiskowego baroku.

Barok (ok. 1600–1750)

Barok zrodził się we Włoszech, ale szybko objął całą katolicką Europę, szczególnie dzięki Kościołowi katolickiemu, który – w odpowiedzi na reformację – wykorzystał sztukę jako narzędzie kontrreformacji. Miała ona **poruszać serca i dusze**, zachwycać, przytłaczać, prowadzić do duchowego uniesienia.

Cechy baroku:

- monumentalizm, bogactwo form i dekoracji,
- dramatyczne efekty światła (światłocien),
- dynamiczne kompozycje pełne ruchu,
- iluzjonizm, silny kontrast między światłem i cieniem,
- emocjonalność i religijna intensywność.

Architektura baroku

Barokowa architektura była pełna przepychu i symboliki. Wyróżniała się falistymi fasadami, kopułami, bogato zdobionymi wnętrzami i rozbudowanymi planami.

Przykłady:

- **Kościół Il Gesù** w Rzymie (prototyp kościoła jezuickiego),
- **Bazylika św. Piotra** – dokończona w duchu baroku przez Berniniego,
- **Pałac w Wersalu** – przykład świeckiej architektury barokowej, pełen przepychu i teatralności.

Rzeźba barokowa

Rzeźba barokowa była dynamiczna, pełna ruchu i ekspresji. Wybitnym twórcą był **Gian Lorenzo Bernini**, autor m.in.:

- **Ekstazy św. Teresy** – przedstawienie mistycznego uniesienia, gdzie duchowość i zmysłowość łączą się w jedno,
- fontann (np. **Fontanna Czterech Rzek** w Rzymie).

Malarstwo barokowe

W malarstwie baroku dominowały kontrasty światła i cienia (tenebryzm), dramatyczna narracja i silna ekspresja emocji.

Główni przedstawiciele:

- **Caravaggio** – mistrz światłocienia i naturalizmu; jego "Powołanie św. Mateusza" czy "Złożenie do grobu" wprowadzają widza w sam środek sceny.
- **Peter Paul Rubens** – flamandzki malarz monumentalnych kompozycji mitologicznych i religijnych, pełnych życia i zmysłowości.
- **Rembrandt van Rijn** – holenderski mistrz introspekcji i światła, znany z autoportretów oraz scen biblijnych ("Straż nocna").
- **Diego Velázquez** – hiszpański portrecista dworu, autor słynnych "Panny dworskie" (Las Meninas), gdzie gra przestrzenią i spojrzeniem tworzy niezwykle efekt iluzji.

Barok w Polsce

W Polsce barok miał zarówno katolicką, jak i sarmacką odmianę. Kościoły jezuickie, np. w Krakowie, Warszawie i Lublinie, były wzorowane na Il Gesù. Pałace (np. Wilanów), ołtarze, ambony i malowidła cechowały się bogactwem detali i przepychem. W literaturze i sztuce rozwinął się patos religijny oraz nacisk na sławę rodu i wiary.

Barok był sztuką totalną – oddziałującą na wszystkie zmysły. Był zarazem duchowy i zmysłowy, katolicki i królewski, refleksyjny i widowiskowy. Pozostawił po sobie dziedzictwo niezwyklej siły wyrazu, które inspirowało kolejne epoki.

Rokoko, klasycyzm i romantyzm

W XVIII i na początku XIX wieku w sztuce europejskiej nastąpiły kolejne zmiany stylowe, odzwierciedlające przemiany społeczne, polityczne i ideowe. Po teatralnym przepychu baroku nadszedł lekki, dekoracyjny rokoko, potem poważny i racjonalny

klasycyzm, a wreszcie pełen emocji i wyobraźni romantyzm. Każdy z tych stylów miał inne źródła inspiracji i odmienne cele artystyczne

Rokoko (ok. 1720–1780)

Rokoko było stylem, który narodził się we Francji, jako **reakcja na ciężki i monumentalny barok**. Nazwa pochodzi od słowa *rocaille* – oznaczającego muszlę lub ornament muszlowy, często spotykany w dekoracji wnętrz. Styl ten był związany z życiem dworskim, arystokracją i sztuką użytkową.

Cechy rokoka:

- lekkość, elegancja, finezja form,
- pastelowe kolory, miękkie światło,
- tematyka miłosna, dworska, mitologiczna, idylliczna,
- bogate zdobienia: złocenia, asymetria, motywy kwiatowe, muszle.

Malarze rokoka:

- **Jean-Antoine Watteau** – autor sielankowych scen miłosnych ("Odjazd na Cyterę"),
- **François Boucher** – mistrz erotyzmu i dekoracyjności,
- **Jean-Honoré Fragonard** – znany z obrazu "Huśtawka", pełnego zmysłowości i tajemnicy.

Rokoko objęło także architekturę wnętrz (np. pałace Sanssouci, Wersal, Schönbrunn) i sztukę użytkową: porcelanę, meble, tkaniny.

Klasycyzm (ok. 1750–1830)

Klasycyzm był stylem, który odwoływał się bezpośrednio do **sztuki antycznej Grecji i Rzymu**. Powstał pod wpływem odkryć archeologicznych (Pompeje, Herculanium) i Oświecenia, które promowało rozum, porządek i edukację. Sztuka klasycystyczna miała być **rozumna, moralna i dydaktyczna**.

Cechy klasycyzmu:

- prostota i symetria,
- surowość formy, ograniczenie dekoracji,
- tematy historyczne i mitologiczne,
- wzorce z antyku: kolumny, frontony, proporcje.

Architektura klasycystyczna:

- budowle oparte na planach świątyń greckich i rzymskich,
- przykłady: **Panteon w Paryżu**, **Brama Brandenburska** w Berlinie, **pałac Łazienkowski** w Warszawie (Stanisława Augusta).

Malarstwo klasycystyczne:

- **Jacques-Louis David** – twórca "Przysięgi Horacjuszy", "Śmierci Marata", malarstwa propagującego cnoty republikańskie i poświęcenie,
- **Jean-Auguste-Dominique Ingres** – bardziej akademicki, portrecista, autor "Wielkiej Odaliskiej".

Rzeźba klasycystyczna odtwarzała ideał ciała antycznego. Przykładem może być Antonio Canova, twórca "Amora i Psyche", "Pomnika papieża Klemensa XIV".

Romantyzm (ok. 1800–1850)

Romantyzm był nie tyle stylem, co **postawą wobec świata**, sprzeciwem wobec rozumu Oświecenia i klasycznego chłodu. Romantycy wierzyli w potęgę wyobraźni, uczuć, natury, snu i indywidualizmu. Fascynowali się historią, folklorem, gotykiem i tajemnicą.

Cechy romantyzmu:

- ekspresja emocji i dramatyzm,
- zainteresowanie historią, naturą, egzotyką,
- nieskrępowana kompozycja,

- kontrasty światła i koloru.

Malarstwo romantyczne:

- **Francisco Goya** – autor dzieł krytycznych wobec przemocy i władzy (np. "Rozstrzelanie powstańców 3 maja"),
- **Eugène Delacroix** – twórca pełnych pasji obrazów, np. "Wolność wiodąca lud na barykadę",
- **Caspar David Friedrich** – niemiecki pejzażysta, którego dzieła (np. "Wędrowiec nad morzem mgły") wyrażają melancholię i duchowość.

W rzeźbie i architekturze romantyzm często przejawiał się w stylu neogotyckim i neoromańskim – powrocie do średniowiecza jako epoki autentycznej duchowości (np. katedra w Kolonii).

Rokoko, klasycyzm i romantyzm pokazują, jak bardzo sztuka może się zmieniać w zależności od nastroju epoki. Od delikatności rokoka, przez powagę klasycyzmu, po burzliwość romantyzmu – każda z tych faz miała swój język wyrazu, odpowiadający ludzkim potrzebom i wyzwaniom czasów.

Realizm, impresjonizm i postimpresjonizm

W drugiej połowie XIX wieku sztuka europejska zaczęła odchodzić od akademickich norm, mitologii i sentymentalizmu. Epoka industrializacji, urbanizacji i rewolucji społecznych wymusiła nowe spojrzenie na świat. Artyści przestali idealizować rzeczywistość – chcieli ją ukazać taką, jaka jest, bez upiększeń i iluzji. Z tego ducha zrodził się realizm, a następnie – z fascynacji światłem i percepcją – impresjonizm i jego późniejsze przekształcenia – postimpresjonizm.

Realizm (ok. 1840–1880)

Realizm narodził się we Francji jako reakcja na romantyzm i akademizm. Głównym celem realistów było pokazanie codziennego życia zwykłych ludzi, pracy, biedy, relacji społecznych – bez idealizacji, ale z empatią i obiektywizmem.

Cechy realizmu:

- tematyka codzienna, społeczna, często związana z pracą fizyczną,
- dokładność obserwacji, neutralna kolorystyka,
- odrzucenie mitologii, religii, alegorii.

Główni przedstawiciele:

- **Gustave Courbet** – autor obrazów "Kamieniarze", "Pogrzeb w Ornans", głosił hasło: „trzeba malować to, co się widzi”,
- **Jean-François Millet** – twórca dzieł o życiu chłopów (np. "Anioł Pański", "Zbierające kłosa"),
- **Honoré Daumier** – również rysownik i karykaturzysta, krytykujący niesprawiedliwość społeczną.

Realizm był też obecny w literaturze (Balzac, Flaubert, Prus), a jego założenia kontynuowano w nurcie naturalizmu.

Impresjonizm (ok. 1870–1900)

Impresjonizm był prawdziwą rewolucją w sztuce – nie tylko estetyczną, ale i mentalną. Artyści tego nurtu chcieli uchwycić **chwilę**, **wrażenie** – światło padające na wodę, poranny cień, ulotny uśmiech. Malowali w plenerze (en plein air), szybko i zmysłowo, często nie kończąc dzieła według tradycyjnych standardów.

Cechy impresjonizmu:

- luźna kompozycja, brak konturu,
- krótkie, widoczne pociągnięcia pędzla,
- jasna paleta, kolory czyste i obok siebie (bez mieszania),
- ukazywanie efektów światła i atmosfery.

Główni impresjoniści:

- **Claude Monet** – uważany za ojca impresjonizmu (obraz „Impresja, wschód słońca” dał nazwę kierunkowi); malował serie obrazów ukazujące zmienność światła ("Nenufary", "Katedra w Rouen", "Stogi siana"),
- **Pierre-Auguste Renoir** – twórca scen towarzyskich i portretów ("Bal w Moulin de la Galette"),
- **Edgar Degas** – specjalizował się w przedstawieniach tancerek i codziennych sytuacji, używał także pastelii,
- **Camille Pissarro, Berthe Morisot, Alfred Sisley** – również istotni twórcy.

Impresjoniści byli początkowo krytykowani przez akademików, ale z czasem zmienili bieg historii sztuki.

Postimpresjonizm (ok. 1880–1905)

Postimpresjonizm nie był jednolitym stylem, lecz określeniem twórczości malarzy, którzy wyszli poza impresjonizm, zachowując jego wrażliwość, ale dodając strukturę, symbolikę i emocje. Artyści ci zapoczątkowali kierunki, które doprowadziły do sztuki nowoczesnej.

Główne nurty i przedstawiciele:

- **Paul Cézanne** – dążył do uproszczenia natury do form geometrycznych (cylinder, kula, stożek), był prekursorem kubizmu. Jego obrazy, jak "Góra Sainte-Victoire" czy "Gracze w karty", są analizą konstrukcji widzenia.
- **Paul Gauguin** – uciekał od cywilizacji do egzotycznego Tahiti; jego dzieła ("Skąd przychodzimy, kim jesteśmy, dokąd zmierzamy?") pełne są kolorów, symboli i mitów. Uważał, że sztuka powinna wyrażać uczucia, nie zmysłowe obserwacje.
- **Vincent van Gogh** – malarz dramatycznych emocji, barw i ruchu. Jego dzieła, np. "Gwiaździsta noc", "Słoneczniki", "Autoportret", są pełne ekspresji i energii. Stosował impasto (grube nakładanie farby), intensywne kolory i

wirujące formy. Mimo za życia niezrozumiany, dziś uchodzi za jednego z największych malarzy.

Realizm, impresjonizm i postimpresjonizm to etapy przejścia od obserwacji rzeczywistości do interpretacji świata poprzez emocje i subiektywne doświadczenie. Każdy z tych nurtów podważał dotychczasowe zasady sztuki, torując drogę nowoczesnym kierunkom XX wieku.

Sztuka XX wieku – od ekspresjonizmu do abstrakcji

XX wiek to czas rewolucji i eksperymentów w sztuce. Tradycyjne formy i kanony zostały zrewidowane lub odrzucone na rzecz nowych kierunków, które odpowiadały dynamicznym przemianom społecznym, technologicznym i ideowym. W sztuce pojawiły się nurty, które eksplorowały ekspresję emocji, subiektywne postrzeganie rzeczywistości, a w końcu – całkowite odejście od przedstawienia na rzecz czystej formy.

Ekspresjonizm (ok. 1905–1920)

Ekspresjonizm to nurt, który wyrażał silne emocje, niepokój, lęk i alienację współczesnego człowieka. Artyści często deformowali formy, stosowali intensywne, nienaturalne kolory i dynamiczne linie, by ukazać subiektywne przeżycia.

Główne grupy ekspresjonistów:

- **Die Brücke** (Most) w Niemczech – założona przez Ernsta Ludwiga Kirchnera, malarzy posługujących się surową kreską i kontrastem,
- **Der Blaue Reiter** (Błękitny Jeździec) – z Wassilym Kandinsky'm i Franzem Markiem, dla których ważna była duchowość sztuki.

Przykładowe dzieła:

- Kirchner – „Ulica w Berlinie”,
- Kandinsky – abstrakcyjne kompozycje pełne kolorów i symboli.

Kubizm (ok. 1907–1920)

Kubizm, zapoczątkowany przez Pabla Picassa i Geoga Braque'a, to przełomowa forma sztuki, która rozbiła obraz na geometryczne kształty, przedstawiając obiekt z wielu punktów widzenia jednocześnie.

Cechy kubizmu:

- rozbicie formy na płaszczyzny,
- ograniczona paleta barw,
- wieloaspektowość przedstawienia.

Kubizm odegrał kluczową rolę w rozwoju sztuki nowoczesnej, wpływając na późniejsze kierunki, takie jak futuryzm czy konstruktywizm.

Futuryzm i konstruktywizm

- **Futuryzm** (głównie we Włoszech) celebrował szybkość, technikę, ruch i nowoczesność,
- **Konstruktywizm** (w Rosji) kładł nacisk na abstrakcyjną geometrię i funkcjonalność w sztuce i architekturze.

Abstrakcjonizm

W pierwszych dekadach XX wieku rozwijały się kierunki całkowicie odchodzące od przedstawiania rzeczywistości.

- **Wassily Kandinsky** jest uważany za prekursora sztuki abstrakcyjnej. Jego prace to kompozycje barw i kształtów wyrażające emocje i muzykalność,
- **Piet Mondrian** – twórca neoplastycyzmu, posługiwał się prostymi liniami i podstawowymi kolorami (czerwony, niebieski, żółty),
- **Kazimierz Malewicz** i jego suprematyzm – abstrakcja geometryczna z naciskiem na czyste formy i czarne kwadraty.

Surrealizm

Surrealizm, powstały pod wpływem psychoanalizy Freuda, ukazywał podświadomość, sny i irracjonalne połączenia. Artyści tworzyli fantastyczne, często niepokojące obrazy.

Przedstawiciele:

- **Salvador Dalí** – mistrz realistycznego przedstawienia surrealistycznych wizji,
- **René Magritte** – tworzył paradoksy i iluzje wizualne.

Sztuka abstrakcyjna i ekspresjonizm abstrakcyjny po II wojnie światowej

Po II wojnie światowej centrum sztuki przesunęło się do Nowego Jorku. Rozwinął się ekspresjonizm abstrakcyjny, łączący emocjonalną ekspresję z abstrakcją.

Najważniejsi artyści:

- **Jackson Pollock** – twórca techniki „action painting”, gdzie farba jest rozpryskiwana i rozlewana na płótno,
- **Mark Rothko** – malarz monumentalnych, abstrakcyjnych pól barwnych o medytacyjnym charakterze.

XX wiek to okres niezwyklej różnorodności i swobody w sztuce, w którym tradycja ustąpiła miejsca indywidualizmowi, eksperymentom i nowym ideom. To także czas, gdy sztuka stała się formą głębokiej refleksji nad współczesnością i kondycją człowieka.

Sztuka współczesna – awangarda i postawangarda

Sztuka współczesna to szeroki i złożony okres, który obejmuje twórczość od połowy XX wieku aż po czasy dzisiejsze. To czas intensywnych eksperymentów formalnych i ideowych, które przełamywały tradycyjne granice sztuki, kwestionowały jej rolę i funkcję. Pojawiły się nowe media, nowe formy i nowe sposoby myślenia o sztuce – od awangardy po postawangardę.

Awangarda – wolność i bunt

Termin awangarda pochodzi z wojska, oznaczający "oddział przedni" i symbolizuje artystów, którzy są na czele zmian i poszukują nowych dróg wyrazu. Po II wojnie światowej awangarda była związana z ruchami artystycznymi, które świadomie łamały kanony i stawiały na innowację.

Przykłady nurtów awangardowych:

- **Abstrakcjonizm** i ekspresjonizm abstrakcyjny** – wspomniani wcześniej Pollock i Rothko.
- **Pop-art** – reakcja na konsumpcyjny, masowy świat i kulturę popularną. Artystów interesowały ikony reklamy, komiksy i przedmioty codziennego użytku.
 - **Andy Warhol** z „Campbell’s Soup Cans” czy **Roy Lichtenstein** z komiksowymi obrazami to ikony pop-artu.
- **Minimalizm** – odrzucał nadmiar i emocje, stawiając na czyste formy i ograniczone środki wyrazu.
 - Przykładem jest twórczość **Donaldada Judda** czy **Frank Stella**.

Postawangarda – krytyka i dekonstrukcja

Postawangarda pojawiła się jako reakcja na awangardę. W latach 70. i później artyści zaczęli podważać wielkie narracje i ideały nowoczesności, kładąc nacisk na krytykę społeczną, polityczną i kulturową. Sztuka stała się narzędziem refleksji i prowokacji.

Formy i nurty postawangardowe:

- **Sztuka konceptualna** – idea jest ważniejsza niż estetyka dzieła. Przykładem jest twórczość **Sol LeWitta** czy **Joseph Kosutha**, którzy tworzyli prace oparte na tekstach i instrukcjach.

- **Performance** i sztuka akcjonistyczna – działania artystyczne w czasie rzeczywistym, często angażujące publiczność.
 - Sławni artyści: **Marina Abramović, Yves Klein.**
- **Sztuka feministyczna** – walka o prawa kobiet, nowe spojrzenie na ciało i tożsamość.
 - Przykłady: **Judy Chicago, Cindy Sherman.**
- **Street art i graffiti** – sztuka w przestrzeni publicznej, często o charakterze protestu i komentarza społecznego.
 - Najbardziej znany artysta to **Banksy**, którego prace łączą humor i polityczny przekaz.

Media i technologie w sztuce współczesnej

Współczesna sztuka wykorzystuje różnorodne media – od tradycyjnego malarstwa i rzeźby po video, instalacje multimedialne, sztukę cyfrową i internetową. Artyści eksperymentują z nowymi technologiami, rozszerzając pole sztuki.

- **Video art** – prace wideo, które często komentują społeczeństwo lub kwestionują samą definicję sztuki.
- **Sztuka cyfrowa** – wykorzystanie programów komputerowych, animacji i interaktywności.
- **Sztuka AI i nowe media** – najnowszy etap rozwoju, gdzie algorytmy i sztuczna inteligencja są narzędziem twórczym.

Rola sztuki współczesnej

Sztuka współczesna jest często prowokacyjna i niejednoznaczna, stawia pytania o tożsamość, politykę, społeczeństwo i sens istnienia. Bywa trudna w odbiorze, ale jej celem jest zmuszenie widza do refleksji i dialogu.

Dzięki temu sztuka stała się częścią debaty publicznej, a galerie i festiwale sztuki współczesnej zyskały ogromne znaczenie kulturowe i społeczne.

Podsumowanie

Historia sztuki to fascynująca podróż przez wieki, która ukazuje nie tylko zmieniające się style i techniki artystyczne, ale także przemiany kulturowe, społeczne i filozoficzne człowieka. Od prehistorii, gdzie pierwsze rysunki na ścianach jaskiń stanowiły próbę zrozumienia i upamiętnienia otaczającego świata, aż po sztukę współczesną, która kwestionuje granice samego pojęcia sztuki, historia ta odzwierciedla ludzkie pragnienie wyrażenia siebie i zrozumienia rzeczywistości.

W starożytności sztuka była ściśle związana z religią, polityką i ideologią. Monumentalne budowle, rzeźby bogów i freski nie tylko zdobiły świątynie i pałace, ale także służyły utrwalaniu władzy i przekazywaniu wartości. Przykłady z Egiptu, Grecji i Rzymu pokazują, jak sztuka była narzędziem porządku społecznego i harmonii.

W średniowieczu dominacja Kościoła nad życiem społecznym przeniosła się również na sztukę, która nabrała wymowy symbolicznej i dydaktycznej. Gotyckie katedry, witraże i iluminowane manuskrypty miały zbliżać wiernych do sacrum. Jednak wraz z renesansem nastąpił zwrot ku człowiekowi – rozwój perspektywy, realizm i fascynacja antykiem wprowadziły sztukę na nowy poziom, który łączył piękno z nauką i indywidualnością artysty.

Barok i klasycyzm to epoki kontrastów – dramatyzm i emocjonalność zestawione z porządkiem i harmonią. Te style podkreślały potęgę Kościoła i monarchii, a jednocześnie dawały przestrzeń dla indywidualnej ekspresji.

XIX wiek przyniósł przełom – realizm zrewolucjonizował podejście do tematu, skupiając się na prawdzie codzienności, a impresjonizm zmienił sposób postrzegania światła i koloru. Postimpresjonizm otworzył drzwi do sztuki nowoczesnej, a artyści XX wieku podjęli wyzwanie przedstawienia świata nie tylko zmysłowo, lecz także emocjonalnie, duchowo i konceptualnie.

Sztuka XX wieku była polem eksperymentów, od ekspresjonizmu i kubizmu, po abstrakcję, surrealizm i wiele innych nurtów. Sztuka przestała być tylko reprezentacją

rzeczywistości, stała się językiem wyrażania najgłębszych lęków, marzeń i krytyki społecznej. Awangarda i postawangarda kontynuowały tę tradycję, przekraczając granice medium i angażując odbiorcę w nowe sposoby doświadczenia dzieła.

Współczesna sztuka to świat różnorodności i nieustannego poszukiwania – od instalacji, performance’u, przez sztukę cyfrową, aż po działania wykorzystujące sztuczną inteligencję. Sztuka stała się przestrzenią dialogu i krytyki, odzwierciedlając zmieniający się świat i pytając o przyszłość człowieka.

Podsumowując, historia sztuki jest nie tylko chronologicznym zestawieniem faktów i stylów, ale przede wszystkim opowieścią o ludzkiej kreatywności, duchowości i społecznych przemianach. Poznając ją, rozumiemy lepiej nie tylko dzieła i ich twórców, ale również samych siebie i świat, w którym żyjemy.

BIBLIOGRAFIA

Książki i monografie

1. Gombrich, E.H., *Historia sztuki*, tłum. M. Koczyński, Warszawa: Arkady, 2008.

Radland, 2025. Udostępniono na licencji **CC BY 4.0**
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>, Projekt współfinansowany przez
Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w ramach programu FERS.03.01: Dostępność
szkolnictwa wyższego, „WSSiP rozwija dostępność dla ON”
(FERS.03.01-IP.08-001/23)

2. Janson, H.W., *Historia sztuki*, tłum. J. Godzic, Warszawa: Arkady, 2011.
3. Honour, H., Fleming, J., *Sztuka nowoczesna: od impresjonizmu do współczesności*, Warszawa: PWN, 2002.
4. Panofsky, E., *Ikonologia: Studium interpretacji dzieła sztuki*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994.
5. Kemp, M., *The Oxford History of Western Art*, Oxford University Press, 2000.
6. Nochlin, L., *Women, Art, and Power and Other Essays*, Harper & Row, 1988.
7. Berger, J., *Sposób widzenia*, Warszawa: Sic!, 2008.
8. Białostocki, J., *Historia sztuki jako historia kultury*, Warszawa: PWN, 1981.
9. Vasari, G., *Żywoty najslawniejszych malarzy, rzeźbiarzy i architektów*, tłum. A. Bieńkowska, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1976.
10. Rubin, W., *Dada i surrealizm*, Warszawa: Książka i Wiedza, 1983.

Artykuły i eseje

11. Foster, H., "The Return of the Real", *October*, Vol. 52, 1990, pp. 13-29.
12. Krauss, R., "Sculpture in the Expanded Field", *October*, Vol. 8, 1979, pp. 30-44.

Strony internetowe

13. The Metropolitan Museum of Art, <https://www.metmuseum.org>
14. The Museum of Modern Art (MoMA), <https://www.moma.org>
15. Tate Modern, <https://www.tate.org.uk>